

Љиљана Јовановић
Јагодина

СКУПШТИНСКИ ИЗБОРИ У ЈАГОДИНСКОМ
И ЋУПРИЈСКОМ ОКРУГУ
1883. ГОДИНЕ

Апстракт: Борба између краља и политичких странака око промене устава трајала је од 1881. године. До промене устава није дошло ни после расписивања избора од септембра 1883. године. Ови избори, како у целој земљи, тако и у Јагодинском и Ћупријском округу, били су пуни неправилности, пре свега због поступака напредњака. Ипак и поред свих тешкоћа, радикали су победили у већини места у земљи.

Кључне речи: Српска напредна странка, Народна скупштина, Јагодински округ, Ћупријски округ, Радикална странка.

У другој половини 1883. године очекивало се расписивање избора за велику скупштину на којој би се донела одлука о промени устава. Међутим, за 7. септембар расписани су избори за обичну скупштину.

Избори за Јагодину одржани су 7. септембра 1883. године у судници Суда општине јагодинске. Пошто се сакупило 20 бирача, председник општинског суда Јован Маринковић отворио је збор тачно у 8 сати. За чланове бирачког одбора изабрани су: Антоније Шохај, апотекар, Таса Ђикић, трговац, Паја Михаиловић, столар и Илија Рашић, бакалин. За деловође изабрани су Димитрије Милојевић и Милоје Маслаћ, званичници општинског суда.

Избори су завршени око 18 часова, пошто у дворишту општинског суда није било ни једног лица које није гласало. Од укупно 890 гласача гласало је 365. Таса Ђикић добио је 256 гласова, Драгутин Пироћанац 95, Мијалко Раденковић 13 и Димитрије Донић, ћурчија 1 глас. За посланика за варош Јагодину изабран је Таса Ђикић.¹

Избори за срез белички одржани су 7. септембра у манастиру Јошаници. Избори су отпочели у 8 сати. Председник бирачког одбора био је председник суда лозовичког, као месни председник под чијем атару припада манастир Јошаница. За чланове бирачког одбора изабрани су: Данило Анђелковић, свештеник из Домуз Потока, Милан Миловановић из Бунара, Василије Тодоровић из Драгоцвета и Живан Радосављевић из Рибара. За деловођу бирачког одбора постављен је Илија Вукићевић, свештеник из Ковачевца. Пошто је полицијска власт сумњала да је избор чланова бирачког одбора извршен по закону, избори су поновљени. На поновљеном гласању изабрани су исти чланови бирачког одбора.

Избори су завршени у 16 часова. Од 145 повереника из целог среза, гласало је 142. Укупно је било пет кандидата за посланика: Данило Анђелковић, свештеник из Домуз Потока добио је 95 гласова, Вуица Миловановић из Рибара 36, Милан Миловановић из Бунара 9, Живан Радосављевић из Рибара 1, Веселин Михајловић,

¹ АС, НС, Ф Ш, р-3/1883.

свештеник из Лоћике 1 глас. За посланика је изабран Данило Анђелковић, пошто је добио савршену већину.

Према извештају бирачког одбора за време гласања није уложена никаква ни усмена ни писмена примедба, нити је било каквог нереда. Бирачки одбор издао је пуномоћје изабраном посланику Данилу Анђелковићу.

По мишљењу начелника среза беличког избор за посланика беличког среза за скупштински период 1883, 1884 и 1885. годину, извршен је незаконито. Као разлоге навео је:

„1. Што је сам бирачки одбор састављен незаконито, јер кад се повереници нису сложили да изаберу четири лица за одбор тада се појавио велики неред. Председник изборне скупштине, напротив допустио је, те су нека лица која су се својом виком у овој прилици одликовала, ушло у судницу, и тада је наредио, те се је по именице за бирачки одбор гласало, што се и из записника бирачког одбора види, а напротив сада тога списка бирања одборског у актима овога избора нема, а није ни чудо што га нема, кад су у бирачки одбор ушла иста она лица, која су као што је мало пре казато, сама раније у одбор дошла.

2. Што је овако незаконито састављени бирачки одбор, уместо да приступи избору посланика упутио се у ненадлежност, те је преправљао спискове повереника који су му од стране кметова подношени, и у томе преправљању повисио је број повереника са 15 лица више, но што припада на општине овог среза, према броју пореских глава, а да је тако тврде и сами спискови, из којих се види да су на дан избора у Манастиру Јошаници као месту изборном писани, што и ова саслушања председника општина Бунарске и Рибарске сведоче, да је тако било и са осталим општинама увериће се скупштина из приложеног списка, да на општину бунарску долазе 4 повереника а одбор их је примио 6. На општину врановачку 8 а гласали су 10. На општину беочићку 2 а гласали су 4. На општину праћинску 6 а гласали су 8. На општину деонићку 8 а гласали су 10. На општину буковачку 2 а гласало је 3. На општину драгоцветску 6 а гласало су 8 и на општину рибарску 8 а гласали су 10, што је противно чл. 52 изборног закона скупштинског.

3. Што у општинским списковима изабратих повереника нема означено колико има свега бирача у општини, колико је на бирачки збор дошло и гласало.

4. Што у записнику изборне повереничке скупштине, није означено време када је одпочета повереничка скупштина.

5. Што су на изборну повереничку скупштину дошли под оружјем Велисав Миладиновић из Лукара и Милија Јовановић из Ланишта, па их председник бирачког одбора и ако је од стране власти опомињат, није хтео из избора уклонити.

6. Што је бирачки одбор за цело време избора на згради у којој је избор вршен држао врата затворена, те тако бирачима окрњио право да се уверавају о бележењу гласова, већ је иста на неколико пута повтораваног захтева више њих повереника скоро на свршетку отворио.

7. Што су више њих од бирача тражили да се по датом гласању сами својеручно подпишу за кога свој глас дају па да им то бирачки одбор није дозволио.

Услед свију ових неправилности и незаконитости бирачког одбора, молим Народну скупштину, да избор посланика за срез белички изволи поништити и нов избор наредити“.²

² АС, НС, Ф Ш, р-3/1883.

И група повереника из Праћине и Јовца, истог дана упутили су приговор бирачком одбору. Сматрали су да су преправљани спискови гласача у појединим општинама, на основу којих је одређиван број повереника. Као пример навели су општину праћинску која је имала 198 глава пореских а општина је имала 8 повереника, уместо 6, општину бунарску, која је требала да има 4 повереника, а одбор је позвао 6 повереника, и општину беочићку која је требала да има 2 повереника а на гласању имала је 4.³

Због сукоба у Варварину, где су требали повереници среза темнићког да бирају посланике за исти срез, избори нису одржани 7. септембра. Повереници среза темнићког састали су се 7. септембра ујутру код среске канцеларије. Када је сакупљено преко 20 повереника, председник општинског суда, као председник бирачке скупштине, отворио је збор. За бирачки одбор изабрани су: Васа Савић из Маскара, Лазар Поповић, свештеник из Катунa, Сава Бабић из Коњуха и Милисав Бркић из Обрежа. За деловође су изабрани Драгутин Марјановић, писар и Светозар Стаменковић.

Када је председник саопштио да је бирачка скупштина отворена, Светозар Ђокић, Гиле Н., из Бачине и Ћосић из Велике Дренове, на челу осталих повереника из општина: јасичке, бело-водске, и милутовачке са виком и претњама одбијали су изабране чланове бирачког одбора, већ су предлагали своје људе радикалце, и то коловође овог сукоба, па чак и Светозара Ђокића, који није био повереник. После позива да се неповереници уклоне из дворишта општинског суда, јавиле су се још жешће претње. Велике групе неповереника из општина: варваринске, залогојевачке, падешке и још неких, покушале су силом да неке кандидате протуре. Да би се спречио даљи неред и нападе на чланове бирачког одбора и остале поверенике, председник је распустио бирачку скупштину. Одмах је покушано са хватањем чланова бирачког одбора и осталих повереника. Неки од њих побегли су у цркву, неки у школу а неки по приватним кућама. Ни срески начелник није могао да одржи мир.

Између 16 и 17 часова када се руља уклонила из Варварина, чланови бирачког одбора су се поново састали да би написали извештај о овим догађајима. Тада су сазнали да су мештани Вратара дотерали двоја кола са штаповима и приморали све да приђу радикалцима. Мештани Залоговца су два пандура среза темнићког, који су чували породице изабраних повереника, напали и једног тешко ранили, за кога се није знало да ли је преживео. Други је једва успео да побегне. Према мишљењу председника и чланова бирачког одбора, да није распуштена бирачка скупштина, било би и смртних случајева.⁴

Извештај о неодржаним изборима за посланике среза темнићког за период 1883, 1884 и 1885. годину, послао је и вршилац дужности начелника истог среза:

„Потписати исти старешина коме је у позиву да спречи сваки неред и отклони сваку опасност по чији живот има на овоме месту да забележи.

Мимо нереди са угрожавајућим претњама на часнике законитог одбора бирачкога које су описане у записнику бирачког одбора биле су на очи моје и у присуству моме још и следеће:

³ АС, НС, Ф Ш, р-3/1883.

⁴ АС, НОЈ, Ф Ш, р-3/1883.

У исто време кад беше нерета описатог у записнику бирачког одбора, од повереника и неповереника и о којима говори бирачки записник, наишла је једна руља света на капији са јужне стране од реке са буцама, пиштољима, ножевима малим и великим-јатаганима и тесацима-у којој су били већином Варваринци помешани са Залоговчанима, Падежанима и осталим дошавшим неповереницима из разних општина. Ова је руља у вики јурила и продирала у среску кућу, а многи од њих стајали као заседа око среске куће у циљу што први не ухвате да други дочекају.

На позив председника бирачког одбора још у оном часу при распусту повереничке скупштине, потписати се трудио да неред одклони, али кад је настао јуриш на изабрано законито часништво нарочито против председника бирачког одбора, потписани је отклањао нереди и трчао за руљом која је зверском виком јурила за председником бирачког одбора да га убије, па кад се је председник склонио у школи и сва руља обсеља школу те се на позив потписатог нису хтели разићи, већ шта више узели на се карактер безвлашћа са угрожавајућим претњама противу самог потписатог, тада је потписати предвиђајући опасност и за сам свој живот, уклонио се у суседну општину катунску удаљену на 10 минута од места где се ово збивало а оставив судбини и обседнутог председника Станоја и чланове му.

Око 11 сати пре подне у квартиру г. Спиридона Цветковића, практиканта ово среског где је се потписати склонио, дошао је потписатом Милија Миловановић из Бачине са Ђоком Чепурцем из Обрежа у циљу стишавања раздраженог света, нашта му је потписати одговорио, да ако сам Милија није узрок раздражењу најмање би се могло то уписати потписатом, а како је потписатог моћ власти престала, онда ако он-Милија-доиста жели реда он нека у колико са своје стране може учинити што треба а са стране потписатог предложено му је, да их обавести о незаконитој радњи њиховој и саветује да се разиђу, нашта се он обећао, али то није хтео чинити већ као што сам се известио било је на незаконити начин неког гласања и како чујем Милија се и друг му Филип прогласили за посланике па и некаква пуномоћја добили.

Руља од оних који нереди чинише а нарочито Залоговчана заплашиваше сваког смрћу; причајући јавно како су у Залоговцу минуле ноћи у очи избора једног пандура испребијали а другог на место убили, те тиме и најкуражније људе принудили да се клоне, чему је најбољи доказ запевка мајки за ђаке у обседнутој школи варваринској и кукање самих људи а бежање из више општина законских повереника, те тако се узурпирала власт.

Тек кад сам се уверио да је се ова беснећа руља разишла, што је било око 4 до 5 сахата по подне, изашао сам из куће у којој сам се склонио и онда дошао у кацеларију среску⁵.

Према извештају другог бирачког одбора, за посланике за срез темнићки су изабрани Милија Миловановић, трговац из Бачине са 192 гласа и Филип Милојевић из Велике Дренове са 163 гласа.

Према извештају Начелника среза левачког, и посланички избори у овом срезу нису одржани према закону, па је оспорио избор за посланике Уроша Вукићевића из Опарића и Јована Матовића из Велике Пчелице.

⁵ АС, НС, Ф Ш, р-3/1883.

Прва неправилност огледала се у образовању одбора, који је образован у највећој ларми, коју су произвели неколико повереника, међу којима нарочито Ђоле Вукићевића из Опарића, Љубе Црногорца и Нестора Рачића из Медвеђе. Због вике и нереда већина бирача није могла слободно да гласа.

У оваквим условима извршено је и бирање посланика. Исти људи нису допустили бирачима да слободно бирају посланике. Било је гурања, претњи и многих других неправилности. Одбор је једва радио опкољен људима. Бирачи су гурани и наговарани за кога да гласају.

У Рековцу избор је отпочео у 12 уместо у 8 сати. При избору бирачког одбора настала је велика вика, тако да се није знало ко се бира за бирачки одбор. Нарочито су галамили Ђока Вукићевић из Опарића и Миливоје Петровић из Белушића. Када је одбор отпочео рад настале су претње, гурања, вика. Намерно се није желело да се обави гласање у затвореној просторији. Бирачки одбор једва је радио окружен гомилом људи. Кметови нису доносили спискове својих бирача, већ су наговарали и друге људе да гласају.

У својој жалби Народној скупштини Начелник среза левачког навео је ове неправилности при избору, тражећи да се избори пониште:

„а) По члану 54 Изборног закона, повереници се бирају по општинама на 50 глава пореских по 2 повереника. И према броју глава требало је да буде 170 бирача. Општине су бирале и повеле на биралиште 186 повереника, од којих је гласало 178, дакле више но што је требало по закону.

б) Ни једна општина није понела списак изабраних повереника, и бирачки послужио се списковима које су општине раније послале, те је стога и било случајева, да су довођени они људи, који нису као повереници бирани и гласали, као што је био случај у општини Белушићкој, где је Срећко Недељковић из Браиновца, нао неповереник, гласао, јер га у списку повереника нема.

в) Било је више оваквих случајева, јер су на то указивале и многе жалбе повереника на неуредност и незаконитост избора.

г) У закону је јасно одређено када изборна скупштина почиње рад и како се бира бирачки одбор. На овим изборима није се држало закона. Бирачки одбор отпочео је свој рад тек у 10 сати и ако је од јутра на окупу било скоро две трећине бирача, који су чекали на састав бирачког одбора. Ова неправилност, која се има приписати председнику, као месном кмету, такође је узрок из које је настао неред у даљем раду бирачког одбора.

д) Бирачки одбор огласио је по свршеном гласању да је посланик Вукићевић добио апсолутну већину бирача пошто је од 178 гласача за њега гласало 90, дакле да је добио половину и један глас више, а остали кандидати да нису добили ни један савршену већину и огласио да се има између Миленка Петровића и Јована Матовића, који су после Вукићевића имали највише гласова, има ужи избор да држи, што је и учињено. На ужем избору са највише гласова изабран је Матовић за посланика.

Као што протокол гласања тврди, посланик Вукићевић није могао имати апсолутну већину, јер међу 90 гласача гласао је и Срећко Недељковић из Браиновца, на име свог брата Јована, који је у протокол гласача записан, и Срећков глас као глас неповереника не вреди, што тврди и примедба председника бирачког

одбора на протоколу гласача који су за Вукићевића гласали, а и сам списак повереника за општину Белушићку из кога се види да Срећно није повереник.

г) Овим излази да је Вукићевић добио 89 гласова а не 90, дакле равну половину од оних који су дошли и гласали по забелешки одбора којим се трди да је дошло и гласало свега 187 бирача. И код свега тога, бирачки одбор је имао смелости огласити Вукићевића за посланика⁶.

Неправилност око избора посланика били су и у Ћупријском округу. Истог дана када су одржани избори, четири члана бирачког одбора и скоро сви повереници, упутили су Народној скупштини жалбу због многих неправилности на изборима за среског посланика одржаним у Великом Поповићу. Највише притужби односиле су се на Димитрија Ђокића, заступника среског начелника. Избори су текли по закону све до 12 часова. Када се сазнало да је Аћим Протић, свештеник из Ломнице, кандидат за посланика, добио 96 гласова за, а полицијски кандидат Лазар Марјановић из Великог Поповића 20 гласова, Димитрије Ђокић и кмет Ивко Марковић, одлучили су да пониште избор, јер нису очекивали да прође њихов кандидат. Потписници су за ове тврдње навели: 1) председник бирачког одбора није желео дати печат бирачком одбору; 2) што је у време највеће разлике у гласовима Димитрије Ђокић позвао у кафану председника бирачког одбора кмета Лазара Марковића, да би се због напуштања бирачког места избор огласио за незаконит. У међувремену предат је Ивку Марковићу други списак повереника општине пањевачке, а прави је одбачен. Под притиском Ивка Марковића у бирачки одбор уврштен је Милош Давидовић, који није ни биран за повереника. Поред ових оптужби, Димитрије Ђокић је оптуживан да је наложио раније изборе за поверенике пре законског рока, и да је крио праве спискове изабраних повереника.⁷

Повереници Параћина упутили су жалбу Народној скупштини 13. септембра 1883. године, у којој су навели:

а) Начелство није смело по закону да одреди 8 часова за избор у Ћуприји, кад је избор заказан за 7 часова у Поповцу, где је узроком председника бирачког одбора и других смутљиваца произведен неред.

б) Начелство није смело, позивати извесне поверенике у Ћуприју на гласање па и неповеренике са села, а оставити варош Параћин, села: Крушар, Сикирица, Влашка и друга без повереника. То је очигледна самовоља полицијских власти, као што тврде – акта о избору посланика Алексе Бошковића и Ђола Пандуровића.

в) По ком закону је смео Богић, начелник да се меша у надлежност среског старешине.⁸

Група грађана Ћуприје упутила је жалбу Народној скупштини на понашање напредњака на изборима од 7. септембра и избора Милоша Радонића, кмета, за посланика:

„1. Није многој господи посланицима познато из новина, како је пролетос у Ћуприји узурпирано право слободног гласања и напредњачки присталица Милош у кметству одржи.

⁶ АС, НС, Ф Ш, р-3/1883.

⁷ АС, НС, Ф V, р-5/1883.

⁸ АС, НС, Ф V, р-5/1883.

Ми мислимо да неће бити народног посланика, који се неће сетити да и ово улази у општи план Милутина Гарашанина, по коме се бринуо да се општинска управа доведе у полицијску надлежност.

2. Од како је изашао указ за изборе, наши напредњачки прваци, међу којима су начелник Богићевић, Пеливановић председник, Тирић, адвокат, Димитрије Лазић, трговац – чинили су све само да се слободе грађана о изборима стесни и сузбије у корист напредњака, тако:

а) Лазић је сваком приликом људима отреситијим у вароши притио батинама, ако се појаве на биралишту. Мало то, чак је, некима прећено убиством. Доказе навешћемо пред комисијом која би извиђела ову ствар.

б) Милош, кмет, као кандидат, дозволио је присталицама својим из мале, те су општинску користили и гору секли колико је ко хтео. И ово ће се долазати извиђајем.

в) Главну пак операцију водила је власт у лицу Богића, начелника окружног. Он је у очи избора дан пре послао једну комисију те је предгледао ову чаршију и где је год нађено и најмање количина галице за дезинфекцију, тај је зват одма у начелство, узиман на одговор и Богићев писар Цветко саветовао је људе да се окану опозиционог кандидата, па им неће ништа бити. Свима пак усмено је прећено да ће платити глобу по 300 динара. Ово је рађено по закону санитетском, а још до сада ником није казано шта сме а шта не сме у дућану своме на продају држати. Даље Богићевић је на два три дана призивао пандурима поједине грађане у начелство, питао их зашто су за опозицију, претио им силом па чак и убиством ако не дају глас за владиног кандидата за посланика. Доказаће то призивани људи пред комисијом, и најзад Богићевић је кафецију једног нудио да му стави сто динара на располагање за чашћење напредњачких гласача.

г) На недељу дана пред изборе кмет је организовао бицоносну чету, буце су нове одсечене у општинској шуми и дељене у авлији општинској. Ова чета под вођством општинских званичника била је на ногама целу недељу, ноћом су обилазили људе и наговарали да гласају за Милоша. Казивано им је да не морају да долазе у судницу на дан избора само ако хоће да гласају за Милоша и тим начином регрутовали су гласаче и саставили списак гласача за Милоша од преко стотину.

д) Ноћу у очи избора похватили су код кућа својих и у апсу начелства одвучени грађани опозиционари: Ивко Ружић, Милош Сињевирац, Јова Николић и Ђурђе Марјановић и тек увече по избору пуштени.

Под утисцима овакве радње наше напредњачке власти дочеасмо те свану дан избора .

а) Кад је било свануће, општинска кућа била је поседнута од вође Лазића и чете буцоносне од 40-50 људи, пијаних, који су ту ноћ провели од вечери у пијанки. У седам сати ујутру сакупило се, осим ових изнајмљених 40-50 људи, још 30-40 грађана. Кад видеше Лазић и Милош да грађани почеше долазити око 7 сати, бојећи се да ће до 8 сати бити сва варош на окупу као што би и било да су поштовани закон и устав Лазић је затражио да се отвори збор. Милош, кмет, сам је кандидовао у бирачки одбор: Петра Дангубовића, Михајла Пеливановића, Димитрија Ђорђевића и Јована Ђулића. Чим је формиран бирачки одбор, два пандура су постављена на дворишној капији, два пандура на вратима општинске суднице, а у ходнику 5-6 са буцама.

б) Када су грађани видели да је збор отворен у 7 сати а не у законом одређено време, да је збор отворио Лазић вођа буџоносаца, да је одбор самовољно састављен, учинили су протест, али је тај протест праћен подсмехом и претњама. Неки Лука, члан општинског суда, претио је убиством Васи Јовановићу ако уђе да гласа. Начелник је спречио групу грађана да у телеграфској канцеларији утврди колико је сати. Окружни начелник је на то реаговао: „Код мене је шест а није седам али је за нас осам и шта оћете ви сад, тако нам се може, жалите се Богу...“

При самом гласању било је доста застрашивања. Сваког оног који није гласао за напредњаке већ за Цветковића буџама су га ударили и избацивали из суднице. После таквог гласања и победе напредњака, они су прославили весељем у дворишту суднице.

За краљеве посланике, којих је било 44, из Јагодинског и Ћупријског округа именовани су: Анта Пеливановић, председник суда окружја ћупријског, Драгутин Пироћанац из Јагодине, Милутин Поповић, прота из Ћуприје, Петар Тирић, адвокат из Ћуприје.⁹

Због победе радикала краљ је октобра отворио скупштину, али је истог дана и затворио.¹⁰ Нови избори одржани су 25. јануара 1884. године. Ово су били формално избори за 1883. годину.

На овим изборима изабрани су за посланике:

Из округа јагодинског:

Таса Ђикић за Јагодину, радикал;

За белички срез Неша Миленковић, напредњак;

За темнићки срез: Ђорђе Чепурац, напредњак, Јанићије Пешић, напредњак;

За левачки срез: Миладин Таврић, напредњак, Миленко Петровић, напредњак.

Из округа ћупријског:

За Ћуприју: Милош Радоњић, напредњак;

За ресавски срез: Вучко Максимовић, напредњак, Исак Цветковић, либерал;

За параћински срез: Коста Мијовић, напредњак, Филип Јовановић, напредњак.¹¹

Народна скупштина, формално за 1883. годину, отворена је у Нишу 9. маја 1884. године, а закључена 16. јуна исте године.

Закључак: *Избори из 1883. године поново су показали снагу Радикалне странке. Осим у Јагодини, неправилности је било на свим осталим бирачким местима у Јагодинском и Ћупријском округу, што је довело до изборне победе напредњака. По разним жалбама није расправљано, јер скупштина није одржала ни једно заседање. Покушај коначног обрачуна са радикалима покушан је и после Тимочке буне, али јачање Радикалне странке није заустављено.*

⁹ Српске новине, Београд, бр. 120 од 2. јуна 1883. године.

¹⁰ Живан Живановић, Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века, књига друга, 1878-1889, Београд 1924, с. 225. На изборима од 7. септембра 1883. године изабрано је: напредњака 24, либерала 34, радикала 62, непознатих 8, док на 6 места нису одржани избори.

¹¹ Српске новине, Београд, бр. 120, од 2. јуна 1884. године.